

Sociálne funkcie humoru

Lenka Gogová, ÚJK CCKV PU, lenka.gogova@unipo.sk

Kľúčové slová: humor, vtip, kultúra, inkongruita, sociálny fenomén, sociálna skupina, identita

Keywords: humour, joke, culture, incongruity, social phenomenon, social group, identity

Úvod

V predchádzajúcom príspevku s názvom *Humor na rozhraní dvoch etníc* (Gogová, 2013) sme sa pokúsili priblížiť humor ako sociálny jav, často dominujúci v etnických vtipoch vo forme hostilného alebo útočného prejavu. Okrem vyššie spomínaného aspektu vychádzajúceho z pocitu superiority voči druhej osobe, môžeme na humor rovnako pozeráť ako na sociálny fenomén podporujúci vedomie súdržnosti, spolupatričnosti, skupinovej identifikácie či identity. Z toho vyplýva, že humor v spoločnosti nadobúda bipolárny charakter. Na jednej strane slúži pre spoločnosť ako sociálny separátor, na strane druhej ako unifikátor.

Humor ako sociálny fenomén

Pluralita a diverzita kultúr sa často spájajú nielen s uvedomovaním si svojej vlastnej kultúrnej odlišnosti vo vzťahu k iným sociálnym skupinám, ale taktiež s percepciou vlastného postavenia v skupine, založenej na pocite solidarity, priateľskosti a kooperácie. Spoločenský charakter humoru sa reflektuje v jeho samotnom generovaní. Je ťažké, dokonca nemožné, vychutnať si humorný diskurz v osamelosti, pretože smiech potrebuje odozvu, akúsi „ozvenu“ (Bergson, 1993, s. 17).

Funkcia humoru v rámci skupiny nadobúda dve formy: prvou je funkcia, ktorá slúži pre jednotlivca v skupine a tou druhou je funkcia, ktorú humor plní pre samotnú skupinu (Ziv, 2010). Humorný diskurz sa často využíva ako efektívny prostriedok sociálneho vplyvu, ktorý posilňuje nielen poriadok v spoločnosti, ale taktiež spoločenskú hierarchiu. Pocit súdržnosti sa najčastejšie prejavuje vo vzťahu k členom vlastnej skupiny, v ktorej sa prostredníctvom humoru často formuje určitý sociálny status. Slúži ako výrazový prostriedok komunikujúci emócie, nálady, postoje či názory na určitú skutočnosť, s cieľom vytvárať skupinové vzťahy, zblížovať jednotlivých členov skupiny posilnením skupinovej identity, či odľahčovať vážnosť situácie a napätia v danej skupine.

Ziv (1984) zaraďuje hlavné **funkcie humoru** po stránke osobnostnej a sociálnej do nasledujúcich piatich bodov:

1. uvoľnenie sociálneho napätia,
2. sociálna kritika,
3. upevnenie skupinovej príslušnosti,
4. obrana pred strachom a úzkosťou,
5. intelektuálna hra.

Pre lepšie pochopenie funkcie humoru v rámci sociálnych skupín sa bližšie zameriame na vyššie spomínanú klasifikáciu:

1. Humor slúži ako **regulátor sociálneho napätia**, ktoré sa často prejavuje vo sfére tabuizovaných tém. Pre civilizované spoločnosti je nevyhnutné potláčať alebo istým spôsobom regulovať témy patriace k prirodzeným potrebám človeka ako napr.

sexuálne témy či témy súvisiace s rôznymi formami agresivity. Prostredníctvom humoru dochádza k vytváraniu vhodného priestoru pre uvoľňovanie impulzov a k ich následnej nenásilnej kontrole. Na základe teórie uvoľnenia, ktorá vychádza zo psychologickkej až psycho-fyziologickej podstaty prirodzenej ľudskej potreby, dochádza k eliminovaniu psychických energií a napätia. Smiech vzniká ako nekontrolovateľné vylúčenie nahromadenej prebytočnej energie. Freud (2005, s. 217) považuje humor za „najvyšší z obranných procesov“, ktorý pomáha premieňať naše negatívne pocity na pocity uspokojenia a slasti. Dá sa povedať, že smiech slúži ako určitý prostriedok katarzie, pri ktorej dochádza k uvoľňovaniu hormónov šťastia a k redukovaniu hladiny stresových hormónov.

2. Druhou funkciou humoru je **sociálna kritika**, pri ktorej dochádza k diferenciacii medzi prijateľným a neprijateľným spoločenským správaním. Satira a irónia/sarkazmus (špecifické formy humoru) slúžia ako vhodné prostriedky pre kritiku spoločnosti, jej noriem, politických otázok, cieľov atď. Prostredníctvom satiry a irónie sa zosmiešňujú, kriticky posudzujú či ponížujú sociálne, ako aj politické inštitúcie a jednotlivci. Rovnako sa využívajú na posilnenie spoločenského status quo a samotnej spoločenskej hierarchie, ktorej jedným z cieľov je dosiahnutie zmeny v spoločnosti či nápravy určitých nedostatkov a chýb.
3. Treťou funkciou humoru je **upevňovanie a posilňovanie príslušnosti ku skupine** alebo istému spoločenstvu ľudí. Správne chápanie humorného diskurzu a následné dosiahnutie perlokučného rečového aktu v komunikačnom procese je sprevádzané špecifickými fyziologickými prejavmi, menovite úškrnom, úsmevom alebo smiechom, prostredníctvom ktorých sa upevňuje sociálna kohézia. Ako tvrdí Bergson (1993, s. 17): „*Náš smiech je vždy smiechom nejakej skupiny.*“ Ďalej dodáva, že správne pochopenie smiechu si vyžaduje jeho umiestnenie do spoločnosti, pretože len v prirodzenom sociálnom prostredí nadobúda spoločenskú funkciu a spoločenský význam (tamtiež). Istým spôsobom môže byť humor znakom skupinovej jednoty, no na strane druhej taktiež signálom akceptovania či vylúčenia jednotlivca skupinou, čím sa manifestuje vedomie skupinovej identity a solidarity (Apte, 1985). V rámci skupinovej interakcie dochádza k utváraniu *idiokultúry* (anglicky *ideoculture*), inými slovami „malej skupinovej kultúry“ (Fine, 1987). Fine (1987, s. 125) definuje pojem ideokultúra¹ ako: „*Systém vedomostí, názorov, správania a zvykov spoločných pre členov určitej skupiny, na ktoré môže jednotlivec odkazovať, slúžiaci ako základ pre ďalšiu interakciu. Členovia si uvedomujú, že zdieľajú spoločné zážitky, o ktorých predpokladajú, že ich chápu ostatní členovia skupiny.*“ (vlastný preklad autora)
4. Ďalšou spoločenskou funkciou humoru je jeho **obranná funkcia voči negatívnym emóciám**. Veľmi často sa využíva nielen ako efektívny prostriedok potlačenia a prekonania strachu či úzkosti, ale taktiež ako prostriedok pre odľahčenie vážnych sociálnych tém, akými sú smrť, vojna, hlad, nešťastie atď. Najčastejšie využívanou formou humoru, pre ktorý sú charakteristické vyššie uvedené témy, je tzv. čierny humor. Ten sa všeobecne generuje na jednej z uvedených platforiem. Ako príklad uvádzame nasledujúci vtip:

- *Čo dostane baník po smrti?*
 - *Tri dni voľna a šup opäť pod zem.*

5. Piatou sociálnou funkciou humoru, ktorú uvádza Ziv (1984) je nazeranie naň ako na **intelektuálnu hru**. Aj keď je humor primárne kognitívny, pri ktorom dochádza k odosielaniu a prijímaniu informácií, pochopenie pointy humoru si taktiež vyžaduje mobilizáciu dodatočných emocionálnych procesov. Borecký (2005) považuje

zdvojovanie (duplikáciu resp. reduplikáciu založenú na bipolárnych inkongruitných opozíciách) medzi realitou a očakávanou skutočnosťou (ilúziou) za spoločný znak imaginácie, hry a komiky resp. humoru. Prítomnosť *komického resp. humorného hravého naladenia a sféry slobody*, do ktorej cez komiku resp. humor vstupujeme, sa prejavuje v dosiahnutí pocitu oslobodenia (tamtiež). Kognitívny aspekt znamená pochopiť pointu humorného diskurzu komparáciou prítomných znakov s predchádzajúcimi skúsenosťami v závislosti od stupňa emocionálneho postoja v danej chvíli. Intelektuálny či inteligentný humor si vyžaduje dodatočné prepojenie kognitívnych, emocionálnych a zážitkových stránok percipienta. Pochopenie pointy humoru vychádza nielen zo subjektívnych morálnych princípov, ale rovnako zo stupňa aktuálnej emocionálnej zainteresovanosti percipienta. Ďalšou podmienkou je vnímanie prirodzenosti situácie a prítomnej inkongruity simultánne. Veatch (1998) uvádza tri základné interpretácie humorného diskurzu – chápanie diskurzu ako humorného, nehumorného a urážajúceho/zraňujúceho. Ak si percipient neuvedomuje prítomnosť inkongruity, či narušenie prirodzenosti situácie, vo finálnej fáze humorný diskurz nie je pochopený. Rovnako je to v prípade prílišnej emocionálnej zainteresovanosti. Napriek tomu, že diskurz vníma ako humorný, pointu nechápe, pretože sa nedokáže emocionálne odosobniť. To má u percipienta za následok vnímanie humoru ako urážajúceho/zraňujúceho. Nevyhnutnou podmienkou pre pochopenie humorného diskurzu je prítomnosť percepcie prirodzenosti situácie spolu s inkongruitou v koexistencii so slabým citovým postojom k danej situácii. Len v tomto prípade dochádza k pochopeniu humoru a k perlokučnému rečovému aktu, ktorý charakterizuje úsmev či smiech.

Ako sme už v príspevku načrtli, humor v spoločnosti neexistuje ako izolovaný fenomén, ale ako súhrn rôznorodých javov. Tým, že je humor často retrospektívny, budovaný na historických základoch a zážitkoch, ktoré poznajú len členovia určitej socio-kultúrnej skupiny, hovorí sa o ňom ako o kultúrnej špecifickom fenoméne. Cieľom nášho príspevku bolo priblížiť kľúčové funkcie humoru v rámci špecifickej sociálnej skupiny a jeho prirodzený spoločenský charakter.

Poznámky

¹ “[...] a system of knowledge, beliefs, behaviors, and customs shared by members of an interacting group to which members can refer that serve as the basis of further interaction. Members recognize that they share experiences, and these experiences can be referred to with the expectation that they will be understood by other members.”

Literatúra

- APTE, M. L.: Ethnic humor versus “sense of humor”. In *American Behavioral Scientist*, 1987, roč. 30, č. 1, s. 27–41.
- APTE, M. L.: *Humor and laughter: An anthropological approach*. Ithaca, Cornell University Press 1985. 317 s.
- BERGSON, H.: *Smích*. Praha, Naše Vojsko 1993. 91 s.
- BORECKÝ, V.: *Imaginace, hra a komika*. Praha, Triton 2005. 347 s.
- BOTÍK, J. : Etnicita ako základná kategória národopisnej vedy. In *Slovenský národopis*. 1991, roč. 39, č. 1, s. 18–25.
- FINE, G. A.: *With the boys: little league baseball and preadolescent culture*. Chicago, University of Chicago Press 1987. 289 s.
- FREUD, S.: *Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Praha, Šestá kniha 2005. 251 s.

- GOGOVÁ, L.: Humor na rozhraní dvoch etníc, *Jazyk a kultúra*. ISSN 1338-1148, 2013, roč. 4, č. 15. Dostupné z: http://www.ff.unipo.sk/jak/15_2013/gogova.pdf
- RASKIN, V.: *Semantic mechanisms of humour*. Dordrecht, D. Reidel 1985. 284 s.
- VEATCH, T. C.: A theory of humor. In *Humor, the International Journal of Humor Research*, 1998. Dostupné z: <http://www.tomveatch.com/else/humor/paper/humor.html>
- ZIV, A.: *Personality and sense of humor*. New York, Springer Pub. Co. 1984. 189 s.
- ZIV, A.: The social function of humor in interpersonal relationships. In *Society*, 2010, roč. 47, č. 1, s. 11–18.

Resumé

Social functions of humour

Humour is a specific feature of every interacting social group and it cannot exist as an isolated social phenomenon. The aim of the article is to bring a closer look at the key functions of humour within society. We also try to focus on the above mentioned phenomenon in relation to its perception by individual members of a specific social group. It is not only used as an “aggressive” form of social interaction or social control (e.g. ethnic humour), but it often serves to smooth group interaction, strengthen group identity and feeling of coherence as well as cooperation.